

Jean M. Auel. **Urvinio lokio gentis**. Iš anglų k. vertė Rasa Krulikauskienė ir Nomeda Berkuvienė, redagavo Viktorija Šenbergs. Kaunas: Obuolys, 2012. 605 p.

Amerikiečių rašytoja Džina Mari Auel (g. 1936) per 31 metus sukūrė įspūdingos apimties istorinės fantastikos romanų seriją „Žemės vaikai“. Remdamasi moksline literatūra, specialistų patarimais, kelionių išpūdziais ir pasitelkdama vaizduotę, autorė pasakoja apie žmonijos priešaušrį. Veiksmas vyksta Europos žemyne po paskutinio ledynmečio. Pirmajame romane „Urvinio lokio gentis“ (1980, angl. *The Clane of the Cave Bear*) pasirodžiusi pagrindinė veikėja kromanjoniečių mergaitė Aila auga, bręsta, mokosi įveikti sunkumus, įgyja įvairios patirties, o paskutiniame šeštajame romane „Išpieštų urvų kraštas“ (2011, angl. *The Land of the Painted Caves*) atpažįsta savo pašaukimą ir rengiasi tapti Zelandonijos dvasine vadove. Romane „Urvinio lokio gentis“ pasakojama apie našlaitės Ailos vaikystę ir paauglystę tarp neandertaliečių genties žmonių, siekiama parodyti, kad neandertaliečiai galėję turėti ryšių su kromanjoniečiais ir susilaukti bendrų vaikų.

Imantis rašyti apie tokių tolimų laikų gyventojus ir jų buitį reikėjo gerai pasirengti – išsiaiškinti, kokių tada būta augalų ir gyvūnų, kaip atrodė žmonės, kaip jie bendravo, kuo rengėsi, ką valgė. Auel žurnalistams yra pasakojusi, kad visi serijoje aprašyti urvai jos pačios aplankyti, apžiūrėti, tik vienas prasimanytas. Nežinia, kaip yra kituose serijos romanuose, bet bent jau pirmajame gamtos vaizdai, vyrų ir moterų darbų aprašymai išsamūs, prikimšti detalių, o dėl šios priežasties kartais ir per ilgi. Sutelkusi dėmesį į gamtos ir buities vaizdavimą autorė, rodos, nelabai rūpinasi veikėjų kalba, dialogų gyvybe. Norėdama pabrėžti išdidžiosios Ailos stiprybę susidūrus su patriarchaliniais Urvinio lokio genties papročiais rašytoja įterpia pažeminimo ir smurto vaizdų. Tiesą sakant, Ailos paveikslas nė kiek nebūtų nukentėjęs, jei tokių vaizdų būtų mažiau.

Štai tokį mokslinės terminijos kupiną ir stiliaus grakštumu ar individualizuota veikėjų kalba nepasižymintį kūrinį gavo vertėjos ir redaktorė. Romano apimtis didžiulė, veikėjų gausu, tad tarpais susipainiota – vieni pavadinti ne savo vardais, kitiems duota daugiau vaikų, negu sumanyta autorės: *Argi Elba nesididžiuotų?* 71 – *Wouldn't that make Ebra proud* (moters, vardu Elba, romane apskritai nėra); *Oga [...] jau buvo pradėjusi gailėtis, kad atmetė Izos pasiūlymą* 240 – *Oga was [...] beginning to wish she hadn't turned down Ika's offer*; *Aila apsidžiaugė, kai priešais Izą išsirikiavo abi moterys ir ji su Iza* 112 – *Ayla was glad when both women lined up in front of Iza and herself* (t. y. prieš Ailą su Iza sustojo kitos dvi moterys); *jo moteris pagimdė penkis puikius sūnus* 70 – *his mate had given birth to a fine son* (matyt, vietoj *fine* „dailus, puikus“ akyse sumirgėjo *five* „penki“).

Vertime pasitaiko pastraipų ar sakinių, kuriuose dėstoma visai ne tai, kas pasakyta autorės: *Moteris žinojo, kad vyrui nepatinka žvelgti į ją iš viršaus* 590 – *She knew he didn't like looking up at her* (kaip tik priešingai – rašytoja vis pabrėžia, kad Aila aukštesnė už Braudą ir tam nepatinka žvelgti į ją iš apačios); *Mergaitė palietė ant šlaunies kitus keturis randus [...]* 10 – *The girl reached down and felt the four parallel scars on her thigh [...]* (mergaitė kitų randų ant šlaunies neturėjo, tik tuos keturis lygiagrečius randus); *Užuomina apie vyriškumą pasirodė didesnė, nei Braudas galėjo pakelti – tai buvo paskutinis šiaudas* 188 – *The slur on his manhood was more than Broud could bear, it was the last straw* (užuomina tikriausiai buvo per skaudi, per užgauli, o paskutinis šiaudas lietuviams ir anglakalbiamis reiškia skirtingus dalykus: mums jis susijęs su išsigelbėjimu, jiems – su paskutiniu kantrybės lašu, plg. posakį *the straw that broke the camel's back*, pažodžiui „šiaudas, sulaužęs kupranugariui nugarą“); *Atsitiktinai užklydęs vėjelio gūsis sutaršė Bruno plaukus ir akimirksniui atvėsino prakaito karoliukų padengtą kaklą [...]* 488 – *A stray breeze stirred a few loose tendrils of his hair, cooling for a moment his sweat-beaded brow [...]* (brow „kakta“, bet juk suprakaituoti gali ir kaklas, tiesa?).

Tikėkimės, kad vertėjos su redaktore, išnaršiusios terminų žodynus ir enciklopedijas, gerai išvertė augalų, gyvūnų, įrankių, ginklų, buities reikmenų pavadinimus. Stengdamosi susidoroti su retais terminais, knygos rengėjos neatkreipė dėmesio į keletą paprastų buities dalykų. Vargu ar kalbant apie pirmysčius žmones žodį *bed* tinka versti *lova*: *Galų gale mergaitė atsigulė ant Ailos lovos* 546 – *Finally she lay down on Ayla's bed*; *sukrovė visa tai ant Izos lovos* 551 – *put them on Iza's bed*; [...] *berniukas į lovą nešasi Grodo pagamintą mažutę ietį* 566. – *He takes the little spear Grod made for him to bed*. Vienur kitur verčiama kitaip: *Po pastarosios jaunaties nebepakyla iš*

patalo 538 – *She hasn't been out of her bed since the last new moon*, nors urve turbūt įsivaizduotume guolį.

Urviniai žmonės arbatą, ko gero, ne gamindavo, o virdavo, plikydavo: Pagamink man gluosnių žievės arbatos 234, kailinius krepšius siūdavo: *Jis buvo pagamintas iš vientiso ūdros kailio, palikus nepalietą purų kailiuką, galvą, uodegą bei kojas 285*. Prisiminę, kad ūdros kailis – ūdrena, išvengtume bejėgiško kartojimo kailis... kailiukas: *Jis buvo pasiūtas iš vientisos ūdrenos, purus kailiukas paliktas sveikas, galva, uodega ir kojos nepalietos*. Šis ūdrenos krepšys autorės vadinamas *medicine bag*, verčiama tik *medicinos krepšys*, nors pirmųjų žmonių gydytojoms būtų tikęs *vaistų krepšys*.

Angliško teksto *new* ne visada reiškia „naujas“, o *young* – „jaunas“: *apžėlę krūmokšniais, kurie jau leido naujus (=jaunus) lapus 15*; *minkštos naujos (=jaunos, šviežios) šaknelės buvo išknistos keliais judesiais 29*; *Ji dar per jauna (=per maža), kad suprastų. Dar tik mokosi kalbėti 193*. Daiktavardis *hint* gali reikšti ne tik „užuomina“: *Tačiau vos tik atsiradus pirmosioms užuominoms apie pasikeitimus (=pirmiesiems permainų požymiams, ženklams), Ailą apėmė nerimastingas ilgesys 244*. (Čia skaitytojai turėtų įsivaizduoti, kaip Aila laukia pavasario.)

Klykia paukščiai, vaikai, kartais ir suaugę žmonės, ypač moterys. Stambus priešistorinis gyvūnas mamutas, net ir išgąsdintas, turbūt *maurodavo, baubdavo*, bet ne *klykdavo* kaip koks paukštis: *Mamutė sukliko šaukdamasi pagalbos [...]. Iš išgąsčio klykianti patelė apimta panikos pasisuko į rytus 295*; *Maurojanti pabaisa kūrė kanjonu [...]. Priešais krūpčiojanti, agoniskai trimituojanti mamutą [...] 296* (štai ir rasta mamutui tinkamesnių garsų).

Kažin ar mamutai turėjo *burnas*: [...] *sviedė ilgą nusmailintą ietį tiesiai į pražiotą burną (=gerklę) 296*.

Medžioklės scena (p. 292–297) galėtų būti viena įspūdingiausių, bet vaizduotei įsibėgėti neleidžia tekstas. Skaitai ir vis pasitikrini, ką čia medžioja – vieną, du ar kelis mamutus: *Pamatęs, jog patelė pasileido šalin, šaukdamas ir mosikuodamas deglu nudūmė link persigandusio žvėries, gindamas jį į pietryčius 295*. *Patelė, persigandęs žvėris, jis šiame sakinyje įvardija vieną medžiojamą mamutę*. Kaip ir *gyvulys, žvėris, paklaikęs monstras, įsibėgėjusi milžinė, baubiantis žvėris, lekiantis monstras, storaodė milžinė, maurojanti pabaisa, vėl žvėris, milžiniškas gyvulys, mamutas, patelė, milžiniška nėsčia mamutė, dar sykį žvėris, galingasis mamutas, darkart žvėris, milžinas, milžiniškas gyvulys, patelė...* Sinonimų, žinoma, reikia, bet visas šis margumynas, kuriame šmėkščioja ir siaubo filmų *monstras*, išmuša iš vėžių.

Smalsumą ir apetitą kelia sodrūs vaisių aprašymai, tik kažin ar pagrįstai išradingosios neandertalietės vadinamos *kulinarėmis*, tuo labiau kad autorė tokio žodžio nė nevartoja: *Bruno genties moteris keletą dienų gliaudė ir smulkino atsigabentas džiovintas giles. Gautus miltus kulinarės supylė į smėlyje prie upės išraustas negilias duobutes ir gausiai perpildamos juos vandeniū pamažu pašalino kartumą 511* – *The women of Brun's clan had spent days cracking and grinding the dried acorns they brought. The pulverized nuts were put in shallow holes in the sand near the river and quantities of water poured over the pulpy mixture to leach out the bitterness*.

Genties vyrai – ne inžinierių biuro tarnautojai, urvo uždangą jie tikriausiai įtaisydavo, o ne konstruodavo: *Viena iš užduočių, tekusių vyrų daliai, be medžioklės, buvo vėjo uždangos konstravimas* – *skersai urvo angos driekėsi ant stulpų, išmeigtų į žemę [,] sukabintos gyvulių odos 146*.

Ta keista tarptautinių žodžių gausa bene labiausiai ir glumina. Rašytojos stilius ir šiaip nėra iš lengvųjų, kartais pasijunti skaitas mokslo populiarinamąjį tekstą, pamargintą ne ypač gyvais pokalbiais. O kai neandertaliečiai, kuriems neva būdinga skurdi garsinė ir turininga gestų kalba (autorė tai nuolat primena), lietuviškai prabyla lyg mokslininkų konferencijos dalyviai, apie kūrinio paveikumą ir įtaigumą nebėra ko nė kalbėti. Būtų sveika prieš renkantis tarptautinį žodį pamąstyti apie kūrinio paskirtį ir atsižvelgti į kontekstą: *Gerai žinoma, kad esi svaidyklių ekspertas 196* – *It's well known you're the expert when it comes to slings* (šamanas sako gentainiui); *moteris turi rūpintis tuo, kuris jau gimęs ir turi šansą užaugti 211* – *a mother has to take care of the one that's already living and has a chance to grow up*; *Aila, atnešk man tą paketą su nuodėguliais nuo medžio, kurį praeitą vasarą nutrenkė žaibas 236* – *Ayla, bring me that packet with the splinters of charred wood [...]*; *Mano linija aukščiausio statuso, nes mes visada buvome geriausios gydytojos. [...] Būsi verta užimamo statuso, būsi viena geriausių 271* – *My line has the highest*

status because they have always been the best. [...] You will be worthy of the status, you will be one of the best; *Jie* [chrizantemų žiedai] *kenkia mažiau už amalą bei bitkrėsle, bet ne visada efektyvūs* 392 – *It's not as dangerous as mistletoe or tansy, but not always effective, either* (čia visur kalba genties gydytoja); *Man atrodo, iš dalies tu, Aila, išmokei jį kontroliuoti susierzinimą* 362 – *I think in some ways you helped him to control his temper, Ayla* (genties vado moteris sako jaunai gentainei); *Praėjusios vasaros pradžioje ją apnikusią apatiją irgi išprovokavo jis, nors iki galo taip ir nesupratau, kokiū būdu* 423 – *Even her one lapse early last summer was provoked by him in some way, though I don't fully understand how* (genties vadas sako gydytojai).

Lyg užburtos originalo skambesio, vertėjos stvėrėsi lietuvių kalboje vartojamų tarptautinių žodžių, panašiausių į angliškame tekste esančius: *svaidyklių ekspertas* (ne *patyręs svaidyklininkas*), *šansas* (ne *galimybė*), *paketas* (ne *ryšulys*), *statusas* (ne *padėtis*), *efektyvus* (ne *veiksmingas, paveikus, padedantis* – čia apie vaistinį augalą), *kontroliuoti* (ne *suvaldyti, sutramdyti*), *išprovokuoti* (ne *sukelti*). Tarptautinių žodžių burtai veikia ir tada, kai suklandinti galinčių žodžių angliškame tekste nėra: [...] *genties vyro etaloną moterys ir vaikai susikuria žvelgdami į savosios ugniavietės šeimninę* 446 – [...] *women and children look to the man of their hearth to set the standard for men of the clan; Jis pademonstravo drąsą ir stiprią ranką, – mostelėjo Brunas* 98 – “*He showed courage and a strong arm,*” *Brun gestured* (kalba judesiais, tai todėl ir *mostelėjo*).

Tarptautiniais žodžiais apdalijami ne tik romano veikėjai, jų nešykštima ir autorės tekstui: *Uba nuo naujos dietos klestėjo ir žįsdavo tik iš įpratimo* 181 – *Uba thrived on her new diet, only nursing out of habit* (kalbama ne apie dietą, bet apie maisto pagausėjimą); *Tartum išsekus kūno šilumos rezervams nėščioji nuolat tirtėjo nuo šalčio* 401 – *She was always cold, just didn't have the physical reserves to keep warm; Netrukus po menkų pusryčių lyderiai susirinko prie urvo angos* 497 – *Not long after the millet cakes were served, the leaders arranged themselves near the mouth of the cave* (lyderiai čia – genčių vadai); *Brunui itin pravertė puiki vadovo nuovoka ir administraciniai gebėjimai* 483 – [...] *but it was in this arena that Brun's administrative mind came to the fore* (žavimasi genties vado mokėjimu vadovauti); *spėjo užmaskuoti nuostabą* 380 – *he had managed to mask his expression* (vaizduojama, kaip šamanas stengiasi neparodyti nuostabos).

Reikia ne tik žodynų, bet ir vaizduotės, kad papasakotum, kaip šoka degančios pataisų sporos arba kaip barasi įpykęs neandertalietis: *Užsidegusios jos [pataisų sporos] dramatiškai sukosi virš kaukolės degdamos skaisčia balta liepsna* 43 – *The spores caught fire and cascaded dramatically around the skull in a magnesium brilliance of light* (gyvai, smarkiai, neramiai sukosi? baltai švysčiodamos mirguliavo?); *Moteris numanė, kad jis siautės, pompastiškai gestikuliuos, rékaus, bet vylėsi, jog galiausiai nusileis* 556 – *She knew he would rant and rave and storm about it, but in the end, she was sure he would allow it* (žodžių junginys *rant and rave* žodyne verčiamas *šaukte šaukti*, čia jis be reikalo išskaidytas, nepagalvota apie pyktį nusakančius frazeologizmus *sprogti, plyšti iš pykčio, žaibais svaidytis* ir begales kitų).

Kaip jau minėta, autorė įsivaizduoja, kad neandertaliečiai daugiausia bendravo išraiškinga gestų kalba. Romane kùiriamos kelios tos kalbos atmainos. Pavyzdžiui, oficialiajai kalbai būdinga vengti pirmojo asmens formos: *ši moteris* (ne *aš*) *vadui dėkinga; vadas priima* (ne *aš priimu*) *moters padėką* ir pan. Kitos Urvinio lokio globojamos gentys turi savo tarmes, bet tai netrukdo žmonėms susikalbėti. Be šių kalbos atmainų, dar yra ypatingomis progomis vartojama apeigų kalba. Oficialiajai ir apeigų kalbai pavadinti autorė vartoja būdvardį *formal*. Lietuviškame tekste vartojami būdvardžiai *oficialus* ir *formalus* ne visada padeda susigaudyti, kuri kalbos atmaina minima: *šamanas pakilo, padėjo ant žemės lazdą ir pradėjo atlikinėti formalius judesius meldamas Didijį Lokį ir totemo dvasias juos saugoti* 368 – *the magician pull himself up, lay his staff down, and begin the formal motions* [...] (judesiai čia ne *formalūs*, o *apeiginiai*); *Mergina sugniaužė amuletą, užmerkė akis ir pradėjo atlikinėti oficialius gestus* 372 – *She clutched her amulet, closed her eyes, and then began the formal gestures* (t. y. *apeiginius gestus*); *Oficialūs rankų mostai* nė iš tolo nesiderino su nesąmoningais veido išraiškos bei laikysenos signalais 441–442 – *There was an inconsistency in the meaning of the formal gestures and the unconscious signals of expression and posture* (norima parodyti skirtumą tarp oficialiaja gestų kalba perteikiamo turinio ir tikrus jausmus atspindinčios kūno kalbos, šiuo atveju būdvardis *oficialūs* tinka, nors šiaip prie vertimo sakinio dar reikia padirbėti).

Nežinia, kaip dalijosi darbą vertėjos viena su kita ir su redaktore, bet kas nors turėjo iš peties imtis vertimo sintaksės ir suvienodinti tai, kas vienodintina: [...] žmonės virto laukan pasveikinti **pirmuosius šiltus** vasaros **spindulius** ir **švelnesnius** jūros **vėjus** (=pirmųjų šiltų vasaros spindulių ir švelnesnių jūros vėjų) 181; Ji nubėgo prie urvo susirasti vandens **maišą** (=maišo) 216 (plg. Moterys išsiruošė rinkti pirmųjų žalių daigų ir pumpurų 181; Kitos genties moterys trumpam užsukdavo paguosti ir padrasinti nelaimingosios 580); [krepšys] naudotas supilti **šventą raudoną ochrą** (=šventai raudonai ochrai supilti) 112; [svaidyklė] naudojama mėtyti **akmenis** (=akmenims mėtyti) 191; Virtos vikšrių šaknys tinka vilgyti **nudegimus** (=nudegimams vilgyti) 233 (plg. Kirvuką buvo galima laikyti rankoje ir naudoti kapoti malkoms arba skaptuoti mediniams dubenėliams [...] 276; sakinį dar reikėtų redaguoti: Kirvuką buvo galima laikyti rankoje ir juo kapoti malkas arba skaptuoti medinius dubenėlius); Per jaunas, vos tik tapęs **vyras** (-vyru), dar nė neturėjęs poros 85; Bet kada aš tapsiu **moteris** (-moterimi)? 158 (plg. Ji tapo kitu žmogumi 221).

Atidžiau reikėjo rinktis linksnius prie veiksmazodžių pasitaikyti, atsirasti: Miško **raganosiai, giminingi** krūmynuose besiveisiančioms atogrąžų rūšims, tik retkarčiais pasitaikydavo (=Tik retkarčiais pasitaikydavo miško raganosių, giminingų...) 122; Tarp maisto atsargų dažniausiai daug lengviau atsirasdavo **riebios, žemai skraidančios vištelės žvyrės** ir **iš stepių atklydę tetervinai** (=riebių, žemai skraidančių vištelių žvyrių ir iš stepių atklydusių tetervinų) 124.

Kaip ir medžioklės scenoje, vėl kyla noras susiskaičiuoti veikėjus: **Mergaitėi artinantis, ji** išgirdo (=Artindamasi mergaitė išgirdo) bruzdesį, balsus, o paskui pastebėjo aikštelėje susirinkusius vyrus 184; Vasarai išibėgėjus, padedant švelniai Krebo kantrybei ir **Ailos** uolumui, **pastaroji** (=švelniai ir kantriai padedama Krebo ir pati uoliai stengdamasi Aila) pradėjo suprasti ne tik kalbą, bet ir papročius žmonių, kurie **ją** priėmė 135; **Aila** greitai pralenkė Vorną **medžiojant jos pasirinktu** ginklu (=Medžiodama savo pasirinktu ginklu Aila greitai pralenkė Vorną) 248.

Jei sakinyje rikiuojami vienas po kito vykstantys lygiaverčiai veiksmi, tas sakinytis turėtų būti ne prijungiamasis, o sujungiamasis: Brunas **išpjovė** ir didžiulio gauruoto padaro **širdį, kurią užkasė** žemėje (=išpjovė [...] širdį ir užkasė; išpjovęs [...] širdį užkasė) 97; Aila **pjaustė** gabaliukais **batatus, kuriuos dėjo** (=ir dėjo juos) į virš laužo verdantį odinį puodą 175.

Užteks apie sintaksę. Šalutiniai sakiniai su *kai*, trūkinėjantys ryšiai tarp pastraipas sudarančių sakinių tegu lieka kitiems recenzentams.

Ši pavasarį buvo daug triukšmo dėl jaunimo (ne)raštingumo. Kas triukšmauja, tegu triukšmauja, o jaunimui skirto kūrinio („Urvinio lokio gentis“ turbūt labiausiai domins jaunos skaitytojus) leidėjai drąsiai atmeta net būtiniausias skyrybos taisykles: [...] pastogė ir tie, kas gyvena viduje [,] jai grįžus tebestovės 13; Didžiąją dalį laiko tarsi koks tolimas triukšmas niekas neblaškė jo sąmonės, tik tai, kas buvo susiję su Aila [,] patraukė 131; Kas būtų kitas vadas, jei tu, Oga [,] neturėtumei Brako? 177; [...] o Aila [,] paėmusi tvirtą augalotą mergytę [,] nusekė iš paskos 178; Kai eisi ieškoti gydymo magijai reikalingų augalų [,] privalėsi kaskart man pasakyti [,] kur eini [,] ir sugrįžti tiksliai sutartu laiku 450.

Sakinio prasmę iškreipia ne vietoje atsidūrę skyrybos ženklai: *Tačiau vis dėlto nešulys, kuri moteris nešėsi dėl nėštumo, nebuvo palengvintas* 25 – *The load she carried had not been lightened because she was pregnant, however* (t. y. nešulys, kuri moteris nešėsi, dėl nėštumo nebuvo palengvintas); *Kai baigėsi sunkmetis, ieškant naujų namų šamano pareigos tapo lengvos* 125 – *With the crisis of finding a new home over, Mog-ur's duties were light* (t. y. Kai baigėsi sunkmetis ieškant naujų namų, šamano pareigos tapo lengvos).

Trūko atidesnio žvilgsnio: [...] supylė [...] į specialių ceremonijai skirtą dubenį [...] 41; Atėjus moterims medžiotojai padėjo joms nudirbti kailį 298; Brunas pažvelgė į luošį, kuris turėjo užimti vado vietą vietoje jo 70; [...] patyrė, jog Braudui neretai pristinga vidinės stiprybės, todėl veikiausiai todėl ir neįtuo tokios pagarbos, kokios jis troško 364.

Tiesą sakant, šios recenzijos nebūtų buvę be antrakursio fiziko Igno. Tai jo pastabos dėl supainiotų vardų, padaugintų vaikų, keistai išverstų fragmentų paskatino gerą savaitę praleisti su angliškai ir lietuviškai kalbančiais Urvinio lokio genties žmonėmis, pasiskaityti, ką apie autorę ir jos kūrybą rašo žurnalistai, kritikai ir laisvieji komentatoriai.

Leidykla reklamuoja antrąją serijos knygą „Arklių slėnis“. Apimtis dar didesnė, vertėja kita. Kas čia žino, galbūt trečia brigada jau verčia trečiąją knygą ir nė nepajusim, kaip netrukus susirikiuos visa šešiatomė serija? Tegu sau rikiuojasi. Susipažinti su šviesiaplaukės kromanjonietės Ailos nuotykiams ir neandertaliečių *lyderių administraciniais gebėjimais* bent jau šios recenzijos autorei per akis ir pirmojo tomo.

Rita Urnėžiūtė

Gimtoji kalba. 2013, nr. 8, p. 14–19